

יעקב ורחל – מטבע קטן, טעות גדולה

מנחם בר-זאב

כמעט לכל אספן מטבעות, שטרות או מדליות, חזיק או מתחיל, יש חלום. כולנו חולמים כי יום אחד נחיה בין הראשונים שגילו בבית, בארנק או באוסף, פריס נומיסמטי נדיר עם טעות חמורה או וריאציה משמעותית. לעתים רחוקות חלומנו לפתע מתאום מתמשש, ואז אנו חופכים לבעלים של שטר, מטבע או מדליה עם טעות נדירה, מבלי להכניס את חיד עמוק לכיס או חשבון הבנק כדי להשיג את מביקשנו הנחשק. חלום רטוב...

כשבוחרים את הנומיסמטיקה הישראלית מנקודת מבטו של אספן הטעויות, אין לנו - האספנים - על מה להתלונן. מאז הקמת המדינה ועד עצם היום הזה תרתי משמע, הונפק על ידי בנק ישראל (מ-1955) מספר לא מבוטל של שטרות ומטבעות שגויים. גם החברה הממשלתית למדליות ולמטבעות הצליחה מאז תחילת פעילותה כמנגיפת מדליות ואסימוני ברכה, להוציא תחת ידיו כמות משמעותית של הנפקות שגויות. לשמחת האספן, ניתן להשיג את רוב הפריטים הנומיסמטיים השגויים בקלות יחסית ובמחירים סבירים. רק חלק קטן מתוך ההנפקות השגויות הפך עם השנים לנדיר ביותר, כאשר למעשה לא דווקא מדובר בטעויות אלא בהטבעות או הדפסות ניסיוניות שבדרך עקלקלה מצאו את דרכן מבנק ישראל לשוק האספנות. לכן, אין לקטלג תחת הכותרת "טעויות" את המטבע של 1 אגודה תשי"ך עם 8 גרעינים והשטרות של סידרת השקל החדש הנכתיים עם "ירשת מזהבתי", לשטרות נידרותם. וריאציות אלו הוזמנו על ידי בנק ישראל, עיצובם נדחה, ובכל זאת "סימטרי" החוצה, לשוק הנומיסמטי.

להלן רשימה חלקית מאוד של וריאציות והנפקות שגויות מפורסמות:

- מטבע 10 אגורות תשכ"א עם "פתחה" בערבית. מקור וסיבת התוספת של ניקוד בערבית נשארו בגדר חידה עד עצם היום הזה.
- חמש אגורות תשכ"ד, מטבע מסוג הופצו 21,451 יחידות בלבד. ככל הנראה כשל תקשורתי בין בנק ישראל ומדפיס הממשלתי גרם להטבעת כמות קטנה של מטבעות בטרם הניעה למטבעת החוראק לא להסביע מטבעות הנשאים את התאריך תשכ"ד - מפאת היעדר צורך במלאי נוסף באותה שנה.
- השטר הישראלי בעל הטעות המוכרת ביותר הינו לבטח השטר בערך 1000 שקל עם הכיתוב השגוי "ררבי". טעות מוטרית אבל נדולה, נראתה על ידי גריפיקאו או חרט הולנדי.

גם לאספני מדליות ואסימונים עם טעויות אין על מה להתלונן. להלן שוב רשימה חלקית של הנפקות על ידי חברת המדליות:

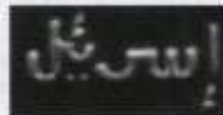
- ב-1994 הניפקה החברה מדליה ממלכתית "לאבא באחבה" עם כיתוב במספר שפות, כולל רוסית, כשהמילה "אבא" תורגמה בשגגה ל- NANA, במקום GFGF באותיות קיריליות (רוסית). האות G ברוסית דומה לאות הקטנה הבלועית, וסביר להניח כי גם במיטבעה אכן חשבו שמדובר באות N, כתוצאה מכך יצאה תחילה למכירה כמות לא קטנה עם הכיתוב NANA, עד לגילוי הטעות והתיקונה.
- ולסיום הרשימה הקצרה והחלקית: "אנגלית קשה שח"י. כך מעיד אסימון הברכה של חברת המדליות, שהונפק והופץ בין מגייה לקראת ראש השנה תשל"ה, תחילה עם הכיתוב "GREETINGS FROM ISRAEL" באנגלית קלוקלת, ורק לאחר גילוי הטעות הונפקה סדרה נוספת של אסימונים עם הכיתוב הנכון "GREETINGS".

באשר לאופיים של הטעויות, יתכן האספן שני מאפיינים מעניינים: ראשית, חלק ניכר מהטעויות שנוכרו לעיל - ואחרות שלא נמנו - נובע מתרגום לקוי של טקסט מעברית לשפות אחרות, כדוגמת ניקוד הייפתחה"י בערבית, NANA ברוסית, ו-GREETINGS באנגלית. שנית, כל הטעויות שנמנו וגם רובן שלא הוזכרו, עברו את מלוא תהליך הביקורת הקפדנית, החל מהמיטבעה ועד בנק ישראל וחברת המדליות. גילוי הטעויות נעשה רק מאוחר יותר על ידי אספנים בעלי ראייה חדת.

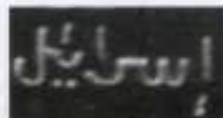
אבל הומונים השתנו. בעולמנו הממוחשב והסקרן, טיוטות וגולפות של מטבעות, מדליות ושטרות, מועברות לפורמטים דיגיטליים על ידי מיטבעות ובתי דפוס, ומשלחים באמצעים אלקטרוניים ישירות למסכי מחשב של הרשויות הממוניות. סביר להניח כי גם הספקים של בנק ישראל וחברת המדליות - וביניהם המיטבעה המלכותית ההולנדית באטרסכט (נצרנית של המטבע החד-מתכתי של 10 ש"ח ומטבעות ניסיון) ומדפיס השטרות Royal Joh. Enschede בעיר הארלם. גם בהולנד מצליחים את טכנולוגיית המאה ה-21 ומעבירים בצורה דיגיטלית דוגמאות של מטבעות ושטרות ישירות למסכי המחשב של בנק ישראל בירושלים ובעקבותיהן או ישירות גם לחברת המדליות, לביקורת קפדנית וגילוי טעויות אפשריות על ידי מופחים מקומיים על מנת לתקן. כל טעות מדווחת למסך שמייד דואג לתיקון הצעת השטר או המטבע, וחוזר חלילה. התוצאה הסופית אמורה להיות שטר או מטבע חופשי מטעויות. כך חשבנו לתומנו עד לפני חודשים מספר...

לקראת סוף 2004 הודיעה חברת המדליות למגיייה על הנפקת מטבע חדש, גרסה מיניאטורית של מטבע זהב "יעקב ורחל" שהונפק בשנת 2003, כחלק מסדרת "תמונות מן התנ"ך" המופלאות. המטבע החדש בעל ערך של 1 ש"ח הינו מטבע חוזב הישראלי הקטן ביותר שהונפק עד כה, ומהווה חלק מסדרה בינלאומית של מטבעות קטנים ביותר המונפקים על ידי מדינות שונות. המטבע עשוי מזהב טהור, קוטרו 13.92 מ"מ ומשקלו 1.246 גרם. המפולאריות של סיפור האהבה התנ"כי בין יעקב

ורחל ומחירו הסביר יחסית של המטבע (כ-300 ש"ח בארץ ו-65 דולר בחו"ל) הבטיחו לו עתיד ורוד, כך חשבו עד לפני חודשים מספר. כותב שורות אלו היה בין הראשונים שרכש את המטבע החדש, ארוז בקופסת עץ מיוחדת ומחודרת.

טקסט שני (עליון)

אולם, ימיו הורדו של מטבע "יעקב ורחל" בגרסה המיניאטורית לא ארכו זמן רב. מייד עם הפגת המטבע בין מט"י חברת המדליות וסוחרים מורשים בארץ, החלו להתרוצץ שמועות בין אספנים - גם בין חברים בעמותה שלנו - וסוחרים מקומיים, כי חלה טעות חמורה בעיצוב המטבע. תחילה חשבו כי במספר לא ידוע של מטבעות יש טעות בתבנית, בגב המטבע, אשר גורסת לאות האמצעית "אליף" (אלף) להיעלם מהמילה "איסרא-איל" (ישראל) בערבית. כתוצאה מכך מאותות המילה במלואה בצורה שגויה: "איס-דיל" (ישראל). כדי להמחיש את חומרת הטעות, תארנו לעצמכם כי המיטבעה של ארחה"ב הייתה מנפיקה מטבע של רבע דולר בסדרת State Quarters עבור מדינת Texas עם הכיתוב "TEXAS"...! ייתכן לא מצחיקים היה לבטח צועק הטקסאני המפורסם ביותר, ממשכטן בשרדות מסיילבניה 1600 בושינגטון הבירה...

מאחר ובעת שהשמועה על הטעות החלה לעשות את דרכה, עדיין לא קיבלו כל המנויים והסוחרים את המטבעות שהוסינו, לקח קצת זמן עד שמהותה האמיתית של הטעות נודעה לאספנים. ככל הנראה היה זה אספן עם ידיעה טובה בערבית כתובה ובעל עיניים חדות, שהבחין כי אכן חלה טעות בכיתוב המילה "איסרא-איל" בערבית, וכי לא מדובר בסתם פגם בתבנית, אלא בשגיאת כתיב אמיתית. האות האמצעית אליף אכן השמטתה בשגגה למטרי שהעיצוב המקורי. אילי על ידי מעצב המטבע או אולי על ידי החרט? הטעות לא אובחנה כאף אחת מנקודות הביקורת. לא על ידי אנשי המיטבעה, המעצב, בנק ישראל, ולבסוף החברה למדליות. אותו אספן שנילה את הימאשלה, טרח להודיע על כך לחברת המדליות, שפנתה לבנק ישראל בבקשה להורות למיטבעה באוטרבט להפסיק לאתגר את המשך ההטבעה, ולהתכוון לעריכת הנפקה חדשה, הפעם עם המילה "איסרא-איל" כתובה בערבית נכונה - עם אליף באמצע.

במרץ 2005, בחוברת מס' 2 לשנת 01, הודיעה חברת המדליות למנוייה על הטעות שנפלה, ועמה הצעה "מעניינת": "מנויים שבידיהם מטבע עם טעות רשאים להחליפו - ללא תשלום וללא דמי משלוח - במטבע ללא טעות". באמת מעניין לדעת כמה מנויים ניצלו את ההזדמנות להחליף את המטבע...!

בינתיים החלה החברה לאסוף את המטבעות השגויים שטרם נמכרו, מסניפיה ברחבי הארץ. תוך זמן קצר יחסית, בסוף אותו חודש, הוחל בהפצתם למנויים ולסוחרים של המטבע "המתוקן" שהוזמן בבהילות מהמיטבעה החולנדית. לצערם של האספנים נגמר בינתיים גם המלאי של קופסאות העץ המהודרות שהוזמנו במיוחד כדי להכיל מטבע בקוטר 13.92 מ"מ בתוך קפסולה. הגרסה החדשה של המטבע ארוזה בקופסת קטיפה רגילה, המיועדת למטבעות בעלי קוטר גדול בהרבה. את ההפרש במידות פתר כנראה אחד מעובדי החברה שהציע להוסיף טבעת פלסטיק מסביב למטבע כדי שיתאים גם לקופסה הייאל נכונה".

לפי פרסומי החברה חממות חסופית של מטבעות עם הטעות הינה 682, אשר נמכרו למנויים, סוחרים ולקהל הרחב בחנויות החברה, חלקם כמטבעות וחלקם משוברים בעדילונים.

האם "יעקב ורחל - מטבע חובב הקטן ביותר" עם הטעות יחפך לפרט נומיסמטי נחשק ונדיר? על שאלה זו - הנשאלת על ידי אספנים רבים - עדיין לא נטל לתת תשובה ממצה אם כי נראה שהכמות שהופצה דומה ואף גדולה ביחס לכמויות המופצות ממטבעות חובב בשנים תאחרונות (כ-555 יחידות להנפקה). אבל כן נטל להניח כי גם בעתיד נפגוש הנפקות חדשות של מטבעות, שטרות ומדליות ישראלים עם טעויות חמורות יותר או פחות, לשמחת אספני הטעויות המושבעים ביננו. "איזו פאשלה", נשמע כל פעם שבנק ישראל רואה חברת המדליות יפתיעו אותנו עם עוד טעות בעיצוב של מטבע, שטר, מדליה או אסימון. "איזו פאשלה נהדרת!" נשמע מפיחם של אספני טעויות המושבעים לדבר.

לא בכדי נאמר כי אספנות בכלל ונומיסמטיקה בפרט הינה תחביב של מלכים ו...מושבעים.